

MAISTO PRIEINAMUMAS EUROPOS SĄJUNGOS ŠALYSE

Valdemaras Makutėnas

Kauno kolegija

valdemaras.makutenas@go.kauko.lt

IVADAS

Aktualumas. Šiuo metu didėjant gyventojų skaičiui pasaulyje maisto saugumo užtikrinimas yra svarbus strateginis klausimas. Numatoma, kad iki 2050 m. Žemės populiacija pasieks 10 milijardų, dėl to kyla didelis susirūpinimas, kaip užtikrinti pakankamą ir saugų maisto tiekimą (FAO, 2023). Be to, ir kiti aplinkos veiksniai, tokie kaip klimato kaita, stichinės nelaimės, ligos, ekonominės krizės ir karai kelia didelių problemų maisto saugumo užtikrinimui. Dažniausiai maisto saugumo užtikrinimas apibrėžiamas kaip reiškinys, kai kiekvienas žmogus, bet kuriuo metu gali gauti užtektinai maisto produktų. Maisto saugumo užtikrinimas susideda iš keturių dimensijų, iš kurių viena yra maisto prieinamumas (Clapp, 2022). Iš esmės, maisto prieinamumas atspindi asmenų gebėjimą gauti tinkamą ir įvairią mitybą, tam kad būtų patenkinti jų mitybos poreikiai. Siekiant pasauliniu mastu užtikrinti aprūpinimą maistu bei gerinti visuomenės gyvenimo kokybę, ypač svarbu suprasti maisto prieinamumo dinamiką konkrečiuose regionuose. Maisto prieinamumo įvertinimas Europoje yra svarbus aspektas siekiant nustatyti maisto užtikrinimo saugumą ir spręsti bado, prastos mitybos bei maisto švaistymo problemas.

Tyrimo problema. Maisto prieinamumo užtikrinimo problema dažniausiai yra tapatinama su besivystančiomis šalimis, tačiau ir išsivysčiusiose šalyse yra susiduriama su šia problema dėl gyventojų pajamų nelygybės. Todėl maisto prieinamumo užtikrinimo klausimas išsivysčiusiose šalyse yra svarbus.

Tikslas – įvertinti maisto prieinamumo užtikrinimo lygį Europos Sąjungos šalyse.

Uždaviniai: 1) išnagrinėti maisto prieinamumo užtikrinimo teorinius aspektus; 2) atlikti maisto prieinamumo užtikrinimo Europos Sąjungos šalyse vertinimo analizę.

Tyrimo metodika Maisto užtikrinimas šalyje yra vienas iš pagrindinių nacionalinio saugumo elementų. Tyrimui atlikti pasirinkti maisto prieinamumo apibendrinti rodikliai, kurie buvo atrinkti FAO, atsižvelgiant į jų reikšmingumą ir aktualumą, siekiant geriausiai atskleisti maisto prieinamumo situaciją: BVP tenkantis vienam gyventojui; maisto kainų lygio indeksas; išlaidų maistui dalis visose išlaidose proc.; suderintas vartotojų kainų indeksas. Siekiant nustatyti maisto prieinamumo užtikrinimo lygį Europos Sąjungos šalyse tyrimas buvo atliktas remiantis duomenimis gautais 2014–2023 m. Tyrime remiamasi duomenimis iš Jungtinių Tautų ir Žemės ūkio Organizacijos (FAO), Eurostat, World Bank, World Development Indicator statistikos bazių.

Teorinės prielaidos

Analizuojant maisto prieinamumą šalyje, naudojamas ne vienas, o keli rodikliai, kurie atspindi įvairius problemos aspektus. Maisto produktų gamyba rodo vietinį maisto prieinamumą, o pajamos ir išlaidos maistui atspindi perkamąją galią ir įperkamumą. Kalorijų suvartojimo analizė leidžia suprasti gyventojų mitybos pakankamumą. Kartu šie rodikliai suteikia išsamų maisto prieinamumo vaizdą, padeda nustatyti problemas ir plėtoti veiksmus didinančius aprūpinimą maistu.

Pagrindinis rodiklis, kuris atspindi maisto gamybą, tai maisto gamybos lygis. Gamybos lygio rodiklis yra naudojamas nustatyti, kiek valstybė sugeba pagaminti vidaus rinkai maisto produktų. Šis rodiklis parodo, kiek vienam gyventojui šalies viduje tenka pagamintos produkcijos. Kuo didesnis gamybos lygio rodiklis, tuo didesnė galimybė valstybei pačiai užtikrinti pakankamą maisto prieinamumo lygį. Tikėtina, kad (Webb, 2023; Cole, 2018) gamybos rodikliai, tokie kaip drėkinami plotai, pūdymų plotai, pasėlių derlingumas ir kt., turi labai didelę įtaką pačiam gamybos lygiui.

Prieinamumo prie maisto dimensijos rodikliams priklauso gamybos ir vartojimo rodikliai, tačiau jie tik iš dalies apibūdina prieinamumą. Tiksliausiai prieinamumą nusako maisto pajamų rodikliai t. y. pajamos gaunamos iš gyvulininkystės, augalininkystės, darbo užmokestis, gamintojų prekių kainos ir kt. Migotto (2015) teigia, kad prieinamumo rodikliai – pajamos, daugiausiai naudojami kaip pagrindiniai maisto saugumo užtikrinimo rodikliai daugelyje šalių. Prieinamumą taip pat galima įvertinti lyginant maisto kainas su gyventojų pajamomis, nes galimybė įsigyti maistą, visų pirmiausia priklauso nuo pajamų. Cole (2018) teigimu, vertinant pajamų pokyčius svarbu stebėti maisto kainų lygius. Vienas iš rodiklių gali būti formuojamas pasitelkiant darbo užmokesčio ir kainų dydžius, taip pat maisto krepšelio kainą išreiškiant kaip darbo užmokesčio dalį.

Maisto dalis bendrose vartotojų išlaidose atspindi gyventojų pažeidžiamumą. Tuttle ir Beatty (2017) teigimu, gyventojai, kurių išlaidų maistui dalis yra didesnė, yra labiau pažeidžiami pajamų ar maisto kainų svyravimų, taip pat jie turi mažesnes galimybes prisitaikyti ir patenkinti savo mitybos poreikius. Padidėjusios maisto kainos, mažas pajamas gaunančius namų ūkius dažniausiai paveikia netolygiai, nes neturtingieji maistui išleidžia didesnę pajamų dalį nei kitos gyventojų grupės.

Maisto prieinamumas niekada dar nebuvo toks svarbus. COVID-19 pandemijai plintant visame pasaulyje, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kaip užtikrinti vietinę prieigą prie būtiniausių prekių ir paslaugų, tokių kaip maistas, vanduo ir būstas, tiekimo grandinės (O'Hara, 2021). Išspręsti maisto prieinamumo problemą būtina dėl dviejų priežasčių. Tai pirmiausia dėl maisto trūkumo, kuris gali sukelti svarbiausių maistinių medžiagų ir kalorijų deficitą, reikalingų gyventi pilnavertį gyvenimą. Antra, dėl prastos kokybės maisto produktų, kuriuose trūksta maistinių medžiagų, tai gali sukelti sveikatos problemų, tokių kaip nutukimas, diabetas ar hipertenzija (Nardocci, 2021). Kita vertus, galimybė gauti pakankamai maistinių medžiagų turinčio maisto yra ne tik socialinis visuomenės sveikatos veiksnys. Tačiau, svarbesnis krizės amžiuje, kai yra nemažas skaičius pažeidžiamų bendruomenių, turinčių jau esamų sveikatos problemų.

Tyrimo rezultatai

Nagrinėjant **maisto kainų lygio indeksus** ES šalyse galima pastebėti, kad didėjant šalies BVP, tenkančio vienam gyventojui, didėja ir maisto kainos, todėl šalių, kurių BVP aukštesnis nei ES vidurkis, maisto kainos yra didžiausios. Danijoje 2014 m. užfiksuotos aukščiausios maisto kainos, rodiklis siekė net 143,00. 2023 m. šioje šalyje rodiklis sumažėjo iki 119,00. 2023 m. aukščiausios maisto kainos buvo Liuksemburge, rodiklis siekė 121,90. Tuo tarpu 2014 m. mažiausios maisto kainos buvo šalyse, kurių BVP buvo žemas t. y. Rumunijoje (66), Bulgarijoje (69,50), Lenkijoje (62,80).

Analizuojant maisto prieinamumą, svarbu nustatyti, kokią išlaidų maistui dalį visose išlaidose ES šalyse gyventojai skiria maistui. Didesnis procentas išleidžiamas maistui gali reikšti, jog namų ūkiams, ypač gaunantiems mažas pajamas, yra sunkiau patenkinti savo poreikius. Šio rodiklio įvertinimas taip pat svarbus politikos formavimui, kuria siekiama pagerinti maisto prieinamumą bei įperkamumą kuriant socialinės pagalbos paramas, koreguojant minimalų darbo užmokestį ar keičiant žemės ūkio politiką, kuri taip pat daro įtaką maisto kainoms.

Didžiausia išlaidų dalis maistui proc. nagrinėjamu laikotarpiu buvo nustatyta Rumunijoje, Bulgarijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Estijoje, Latvijoje, Kroatijoje ir Slovakijoje. Tačiau nepaisant to, kad Lietuvoje, Estijoje, Kroatijoje bei Rumunijoje stebimos vienos iš didžiausių išlaidų maistui, kita vertus, nagrinėjamu laikotarpiu jos vis dėlto yra mažėjančios. Liuksemburgo ir Airijos šalių išlaidų maistui dalis yra mažiausia iš visų Europos Sąjungos šalių.

Suderintas vartotojų kainų indeksas (SVKI) yra rodiklis, matuojantis vidutinį vartojimo prekių ir paslaugų kainų pokytį per tam tikrą laikotarpį. Skaičiuojant SVKI, išlaikoma vartotojų populiacijos sudėtis ir bazinio laikotarpio namų ūkių vartojimo išlaidų struktūra. Nagrinėjant suderintą vartotojų kainos indeksą Europos Sąjungos šalyse nustatyta, kad 2023 m., palyginus su 2014 m., SVKI padidėjo daugelyje Europos Sąjungos šalių. Didžiausias SVKI augimas per 2014–2023 metus pastebimas Lietuvoje (12,40), Vengrijoje (10,10), Bulgarijoje (10,50) ir Kroatijoje (9,40). Mažiausias SVKI augimas per 2014–2023 metus užfiksuotas buvo Airijoje, Prancūzijoje, Švedijoje, Belgijoje ir Liuksemburge.

Analizuojant rodiklius, taip pat svarbu įvertinti Europos Sąjungos šalių **maisto produktų vartotojų kainų indeksus**, kuriais yra matuojamas gyventojų perkamų prekių ir paslaugų vidutinio krepšelio kainų pokytis tarp einamojo ir ataskaitinio laikotarpio. Maisto vartotojų kainų indeksu matuojama infliacija, kuri apibrėžiama kaip prekių ir paslaugų, kurias perka konkrečios gyventojų grupės, krepšelio kainų pokytis.

Didžiausias vartotojų kainų pokytis nuo 2014 m. iki 2023 m. pastebėtas Vengrijoje, čia jis padidėjo 33 proc. Bulgarijoje tuo pačiu laikotarpiu vartotojų kainų pokytis pakito 30 proc., Lenkijoje 26 proc. ir Lietuvoje 25 proc.

Galima daryti išvadą, kad 2023 m. maisto prieinamumo užtikrinimas Europos Sąjungos šalyse sumažėjo dėl maisto produktų kainų augimo. Kai gamintojai susiduria su išaugusiomis sąnaudomis, jie dažnai perkelia šią naštą mažmenininkams ir galiausiai vartotojams, dėl to kyla kainos, iš to labiausiai nukenčia mažas pajamas gaunantys gyventojai.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Atlikus teorinę analizę išsiaiškinta, kad maisto prieinamumas yra viena iš maisto saugumo užtikrinimo dimensijų, kuris apibrėžiamas kaip galimybė naudotis ištekliais, siekiant įsigyti maisto produktų. Maisto prieinamumo užtikrinimas yra itin svarbus pažeidžiamoms žmonių grupėms, tokioms kaip mažas pajamas gaunantys žmonės, vaikai ar pagyvenę žmonės. Maisto prieinamumo tyrimo metodologijos pasirinkimas priklauso nuo daugelio veiksnių, tačiau vienas iš pagrindinių veiksnių nulemiančių metodologijos pasirinkimą yra tai, kokiame lygyje bandoma įvertinti maisto saugumo užtikrinimą (globaliu, nacionaliniu, namų ūkio ar individualiu lygiu). Pajamų rodiklių grupė yra viena iš pagrindinių vertinant maisto prieinamumą. Literatūros analizės metu išsiaiškinta, jog pajamos ir kainos yra pagrindiniai maisto prieinamumo užtikrinimą lemiantys veiksniai.

Išnagrinėjus maisto prieinamumo užtikrinimo vertinimo metodus nustatyta, kad yra naudojami įvairūs metodai ir rodikliai. Maisto prieinamumo dimensijos vertinimui priklauso gamybos, vartojimo bei pajamų rodikliai. Siekiant įvertinti maisto prieinamumo dimensiją, tyrime sudaryti Europos Sąjungos šalių vertinimo etapai ir rodiklių struktūra. Maisto prieinamumo dimensija nagrinėjama pagal maisto kainų lygio indeksų pokyčius, BVP vienam gyventojui tūkst. Eur, maisto produktų vartotojų kainų indeksų pokytį, išlaidų maistui dalį, suderintą vartotojų kainų indeksą. Atlikus tyrimą, galima daryti išvadą, kad 2023 m. maisto prieinamumo užtikrinimas Europos Sąjungos šalyse sumažėjo, o tai lėmė maisto produktų kainų augimas.